

LATİN İBN RÜŞD CÜLÜĞÜ: (Brabant'lı Siger)*

Etienne GILSON

Çev: Prof.Dr.Murtaza KORLAELÇİ**

Bazıları Yunan'lı filozofa hayran olurken, Albert le Grand ve S. Thomas d'Aquin amaç olarak, onun doktrininin basit sindirimini asla kabul etmiyorlardı. Aksine, denebilir ki onların Hıristiyan inancı kendilerini, kelime kelime Aristoteles uşaklığından önceden kurtarmıştı. Bu teologlar ilk bakışta Aristoteles'ciliğin, birtakım hakikatleri içerse de, hakikat olmadığını gördüler. Tomacılığın doğmasına neden olması gereken birtakım yanlış (fausses) durumların şiddetli ıslahı (dressement) buradan doğuyor. Fakat S.Thomas d'Aquin'in bizzat kendi çağdaşları arasından bazıları Aristoteles'in etkisine çok farklı şekillerde tepki göstereceklerdir. Bunlar ne iki büyük isteyici (mendiant) sınıfından birine ait olan dindarlar, hatta ne de teoloji fakültesinde çok etkili bir vaizle meşgul olan papazlardır; bunlar laikler de değildir, ama onlar sanat fakültelerinde fizik ve diyalektik dersleri veren papaz çömezleridir (clercs). Gerçekten bu iki ilmin çerçevesini aşmak metafizik problemlerin sebepleri ile uğraşmak ve teolojinin sınırlarına kadar ilerlemek çok dikkat çekicidir. İnayet problemi ortaya konulmaksızın, gelecek mümkünlerden asla bahsedilemeyeceği gibi, ebedi olup olmadığı sorulmaksızın hareketten de bahsedilmeyecektir. Saadetin vuku bulmasına muktedir olan bu münakaşalar hiçbir uygunsuzluk takdim etmiyorlardı, yeter ki sanat alanındaki üstadların tümü, teoloji fakültesi öğreniminin, bu konuda bir değere sahip olduğunu bilsin. Gerçekte vuku bulan şey budur. Sanat alanındaki üstadların (maitres) büyük çoğunluğu, dönmek mecburiyetinde oldukları felsefi ve teolojik sentezi hesaplayarak diyalektiği ve fiziği öğrettiler. Fakat öyle görünüyor ki başlangıçtan itibaren, bir dereceye kadar sınırlı, üstadların bir kısmı, Aristoteles felsefesinin öğrenimini, kendilerinin esas amacı olarak anladılar. Sanatlar fakültesinin bu profesörleri, harfi harfine felsefi çalışmalarını ile yetinmeyi istiyorlar ve kendi doktrinlerinin, üniversite öğreniminin üst tabakasında sahip olabileceği yankıyı bilmediklerini iddia ediyorlar. Aristoteles fiziğinin tekrarlanan yasakları, yine iç dağılma ve netice olarak sanatlar fakültesinin bağrında ortaya çıkan bölünme, nihayet hareketin şeflerine ulaşacak olan şahsi ve doğrudan kınamalar bunun içindir.

Bu eğilimin temsilcilerinin ekserisi, bizim için yine sadece bazı isimlerdir. Boece de Dacie, Bernier de Nivelles bahsettiğimiz harekete açıkça bağlanmışlardı. Yine isimlerini dahi bilmediğimiz, fakat kitapları apaçık belirtisini taşıyan diğerleri kendilerini orada işin içine karışmış olarak buldular. Tarihin şu ana kadar aydınlattığı yeganesi Brabant'lı Siger'dir. Ayrıca Siger kesin olarak bu hareketin şefi ve esas temsilcisidir. Aziz Thomas'ın, İbn Rüşd'cü Aristoteles'ciliğe karşı yönelttiği çetin tartışmada hasım olarak seçtiği özellikle Siger'dir. Bu üstadların kelime kelime Aristoteles ile yetinme iddiası bize, kaybolmuş eserlerin, çok kuvvetle sahip olduğumuz eserlere benzediklerini garanti ediyor.

Brabant'lı Siger (1235?-1281-84) bütün öğrenimini çift otoriteye, Aristoteles ve onun yorumcusu Arab İbn Rüşd'ün otoritesine dayandırıyor. Onların

* Çevirisi sunulan konu, Etienne Gilson, La Philosophie au Moyen Age, Paris 1930 ss. 194-203, yer almaktadır.

** Ankara Üniversitesi, İlahiyat fakültesi Öğretim Üyesi.

söylediği şey kendi nazarlarında hakikatle özdeşdir ve onları dinlemek, bizzat aklın dilini iştiktir. Veya daha doğrusu, Aristoteles öğretiminin (enseignement) ekseriya vahyin tersini söylediğini görmemeye muktedir olunamıyor, onun doktrininin felsefeyle meczolduğunu söylemek gerekecektir. Diğer taraftan eğer bir mutlak hakikat varsa ki bu vahyinkidir, birçok problemin iki sonucunun varolduğu, alçak gönüllülükle itiraf edilecektir; biri vahye ait olandır ki bu gerçek olandır; diğeri de sadece basit felsefenin, tabii aklındır. Benzeri bir çatışma meydana geleceği zaman tabii olarak şöyle diyeceğiz: Filozof olarak aklımın beni götürdüğü neticeler işte, fakat madem ki Allah yalan söyleyemez, bize vahyettiği vahye yapıyorum ve O'na imanla bağlanıyorum.

Böyle bir tutumu yorumlamak nasıl uygun düşer? İlk, en azından form konusunda uç tedbirin hangisi olduğuna dikkat edelim. İbn Rüşd, daha içten bir durumu kabul etmekte tereddüt etmemiştir. İbn Rüşd şöyle düşünüyor ve diyordu ki saf ve tabii hakikat, felsefe ve aklın ulaştığı hakikattir. Şüphesiz vahyedilmiş din de hakikatın derecelerine sahiptir; fakat bu açık olarak aşağı ve bağımlıdır. Felsefe ile vahyin metni arasında bir çatışma olduğu her defasında, yorumlanması gereken vahyin metnidir ve yalnızca tabii akılla gerçek anlamı çıkarmak uygun düşer. Brabant'lı Siger, açık olarak bize böyle hiçbir şey takdim etmiyor; O, bize felsefenin neticelerini (conclusion) belirtmekle ve aksine özellikle vahyedilmiş hakikatın üstünlüğünü doğrulamakla yetiniyor. Çatışma halinde, artık akıl yoktur, aksine karar veren iman vardır. Fakat Siger itiyadı yine daha uzağa itiyor. Ortaçağda eğer çift hakikatlı bir doktrin varsa bu da ona ait değil, ancak İbn Rüşd'e aittir, bu durum meşru olarak İbn Rüşd'e atfedilebilecektir. Gerçekten Brabant'lı Siger "hakikat" kelimesini, felsefi spekülasyonların neticelerini belirlemek için kullanmıyor. Onun doktrininde, hakikat daima ve yalnızca vahiy demektir. Bunun içindir ki onun, araştırmasında tesbit ettiği objeyi belirtmek için garip bir büküntü (de'tour) görüyoruz. Eğer hakikatı yalnızca vahyedilmiş hakikat olarak isimlendirirsek ve eğer felsefe bunu hesaba katmak zorunda değilse, o zaman felsefenin konusu (objet) hakikatı araştırmak değildir. Gerçekte Brabant'lı Siger böyle bir amacı kendine asla saptamıyor. O bize şöyle diyor: "Felsefe yapmak, tabii olarak filozofların düşündüğü şeyi, ve özellikle filozofun düşüncesi beklenmedik bir şekilde, hakikate uygun olmasa da ve vahiy bizi ruh hakkında, tabii aklın gösteremeyeceği sonuçlara iletse de, Aristoteles'in düşüncesini araştırmaktır. Ayrıca O şöyle diyor: Felsefe yapmak hakikatten daha ziyade filozofların düşündüğü şeyi araştırmaktır: *Quaerendo intentionem philosophorum in hoc magis quam veritatum, cum philosophice procedamus*. O halde Siger için sadece tek bir hakikat vardır, o da imanın hakikatıdır.

Brabant'lı Siger'nin kesin doğrulamaları böyledir. Bu hususu samimi olarak kabul etmek (en prendre acte) inanmanın gerektiği şeyi kendi kendine sormayı yasaklamıyor. Belki de bu, bazı akıllılığı (sagesse) ve bize göre, tabii akıl ile (per rationes) bu hususta karar verme yeteneksizliğini kendimize açıklamayı, filozofça davranmayı gösterecektir. İtiraz edilmez gerçek, Brabant'lı Siger'yi bazı kararlarda (conclusions) aklın yönettiği ve bazı zıt kararlarda (conclusions) ise onu imanın yönettiğidir; o halde onun nazarında (à ses yeux) akıl, imanın öğrettiği şeyin zıttını gösteriyor. Böyle bir tesbit ciddidir. Diğer taraftan Siger'nin bu çelişkilerin hakikatını kabul etmediği, fakat kesin olarak ikisinden birini yeğlediği ve onun seçiminin daima imanın lehine olduğu eşit olarak kesindir. Şüphesiz basit tedbirin nedenlerinin çoğu, onun tutumunu açıklamaya yeteceklerdir; bir ortamda ve dini

inanca doymuş bir çağda, Paris Üniversitesi'nde üstad ve papaz olan Siger, aklı vahyin üstüne koymayı hiç düşünmüyordu. O bu durumu düşünse bile, onu söylemeyi hiç düşünmemiştir. Fakat bu hipotez, Brebant'lı Siger'nin gerçek zihniyetinin sahip olmuş olduğu hakiki varlığın eksikliğine (de'faut) sahiptir. Onun sözleri, kanıs (conviction) veya itiyad (prudence) yoluyla teleffuz ettikleri ile aynı şey olabilirler. Oysa Hıristiyan inancın, onun ortamının ve onun zamanının normal ruh hali olduğunu biliyoruz; yine diğer bir çok örnekleriyle bugün inananlar onunki ile en uyuşmaz doktrinleri kabul etmelerine rağmen (en meme temps) inançlarını içtenlikle devam ettirdiklerini de biliyoruz. Eğer, 20. yüzyılda bizzat onlara karşı böyle bölünmüş bazı zihinler (esprits) seneler boyu mücadele etmek mecburiyetinde kalmışlarsa ve artık bizzat inananlara (eux-mêmes) kendi kendini itiraf etmeden önce son derece büyük iç direnmeleri yenmek mecburiyetinde olmuşlarsa, bugün Brebant'lı Siger'nin, filozof olarak düşünmeyi, Hıristiyan olarak inanmayı söylediği zaman, düşüncesini niçin değiştirdiğine karar veriyoruz? Aksine, yeni bir felsefe, daha önceden inanç tarafından işgal edilmiş bir zihni (esprit) zaptetmeyi başardığı zaman kuralla uygun olarak ortaya çıkan tabii fenomen budur; onun mümkün olması için tek zorunlu şart; rastlantının ürettiği düşüncenin, onlara birlikte varolmaya müsaade eden herhangi bir dolambaçlı yolu bulmasıdır. Siger'nin problemi çözdüğü dolambaçlı yol, tabii aklın kesinliğinin, imanın bize gösterdiği yoldan daha aşağıda olduğudur. Aynı duruma yerleşmiş olan ondan başkaları da aynı durumu kabul ediyorlar. "Siger'nin bir çağdaşı şöyle yazıyor. Bu hayatta mümkün olduğu kadar hakikatin temasası ve etüdü içinde yaşamayı çok arzu eden, tabii, ahlaki ve ilahi olayları Aristoteles'in düşünce ve düzenine göre, fakat ilahi vahyin ışığı ile bize belirtilmiş olan orthodoxe inancının haklarına halel getirmeksizin, ki bu hususta filozoflar aydınlatılmamışlardır, incelemeye girişiyoruz; zira ilahi mucize değil de, normal ve tabiatın alışılmış cereyanı düşünüldüğü için onlar olayları, bilgisi en yüksek ışıktan doğan ilahi hakikate ters bir şey söylemeksizin, aklın ışığına göre açıkladılar. Gerçekten filozofun, aklın düzeyinde olan aşağı nedenlere göre zorunlu veya imkansız olarak kararlaştırdığı bir şey, fazilet ve sebebi hiç bir yaratık tarafından anlaşılabilen üstün başka bir sebep sayesinde varolabilen şeyleri doğrulayan inanca karşı olmaz. Öyle ki, peygamberliğin gerçek ruhu ile dolu, fakat aşağı sebepler düzenini de hesaba katan Aziz Peygamberler, ilk sebep onu başka bir şekilde düzenlediği için henüz ortaya çıkmamış olan bazı olayları önceden söylediler." Bilgimizin aktüel halinde, metinler bize hiçbir şeye karar vermeyi, asla müsaade etmiyor.

Brebant'lı Siger'ye yüklenilebilen ana hatalar, yine (tique) onun doktrininin en belirleyici izleri, genel olarak İbn Rüşd'cülüğe karşı 1270 mahkumiyeti ile çok kesin olarak belirtilmişlerdir. Bununla beraber onları, daha önce incelediğimiz ve felsefe ile din ilişkilerini ilgilendiren hususun önüne geçirmek gerekir. Bu konuda Siger'nin sahip olabildiği şahsi yanılgılar ne olursa olsun, onun kabul ettiği durumun kilise için kabul edilmez olduğu kesindir. Onu kabul etmek, skolastik felsefe tarafından ele alınmış (entrprise) bütün eserin kesin olarak inkarına denktir. Bunun içinde ki S. Thomas d'Aquin bu tutumu, sadece İbn Rüşd'cülüğün doğrudan reddi ile ilgili yazıda değil, Paris Üniversitesi önünde açıklanan vaizde de, var gücü ile yasaklıyor. İbn Rüşd'cülük imanın, aklın zorunlu olarak zıttını gösterdiği doktrinler üzerine dayandığını düşünüyor. Oysa, zorunlu olarak gösterilen şeyin ancak zorunlu olarak gerçek olabildiği ve bunun karşınının hata ve imkansız olduğu gibi, onun görüşüne göre bundan, imanın hata ve imkansıza yani, Tanrı'nın

yapmadığı şeye ve sadık kulakların yüklenemediği (supporter) şeye dayandığı açık olarak ortaya çıkar. S.Thomas, mantığın kuvveti (brutalite) ile, psikoloji örtüsü altında gizlenen şeyi ortaya çıkarıyor.

Seviyesi kesin olarak genel olan bu birinci ayırım ile kendinin yeterince korunduğunu görünce Siger, Kilise adamını gerçekten şaşırtan bir çok doktrinini takdim etti. Tanrı şeylerin etkileyici sebebini bilmeyecektir, O ancak son sebebi bilecektir. Gelecekteki mümkünlerin önceden bilgisi de ona atfedilemeyecektir. Zira Aristoteles, gelecekteki mümkünleri bilmenin onları zorunlu kılmak olduğunu gösterdi. Dünya ezeli ve bedidir. İnsan cinsinde olduğu gibi karasal cinsler (espaces) de eşit olarak ezeli ve ebedidir. Bunlar aklın kabulüne kendini zorla kabul ettiren sonuçlardır. İşte en iyisi böyledir. Sadece dünya ve türler (especies) değil geçmişteki gibi gelecekteki belirsiz bir şekilde meydana gelecek olan olaylar da sonsuzdur. Vico ve Nietzsche'den çok önce, zamanının diğer bir çok düşünürü ile Siger, ebedi dönüş teorisini öğretiyor. Madem ki gerçekte, ayaltı dünyasının bütün olayları gök cisimlerinin dolanımları ile zorunlu olarak belirlenmişlerdir ve mademki bu dolanım aynı fazlarla belirsiz bir şekilde yeniden geçmek mecburiyetindedir, onlar ebedi ve ezeli olarak aynı etkileri yeniden getirmek mecburiyetindedirler. "İlk hareket ettirici daima fiil halinde olduğu için ve fiil halinde olmadan önce güç halinde olmadığı için, bundan şu netice çıkıyor ki o daima kımıldıyor ve hareket ediyor... Öyle ise daima kımıldayıp hareket ettiğinden dolayı şu netice ortaya çıkıyor, önceden vuku bulmaksızın hiçbir cins (espece) varlığa ulaşmıyor, öyle ki var olan aynı cinsler bir çevirime (cycle) göre yeniden geliyorlar, aynı görüşler, aynı kanunlar, aynı dinler, zamanda uzlaşmaları nedeniyle onlar arasından bazılarının hatırası kaybolmasına rağmen; aynı şekilde alt şeylerin çevirimi (cycle), üst şeylerin çeviriminin sonucu olarak ortaya çıkıyor. Bunu filozofun görüşüne göre söylüyoruz, ama bunun gerçek olmasını doğrulamaksızın." Yine bu doktrin sadece zorunlu olan cinslere (espece) ancak uygulanır, birey arizi ve mümkün (coutingent) olduğu için, hangi etkinin, bir teoloji üstadının akla göre öğrenerek Hıristiyanlığın önceden ortaya çıktığı ve defalarca bir sonsuzluğu ile yeniden ortaya çıkacağını tesbit etmesi gerektiği kolayca ortaya çıkarılır.

Fakat İbn Rüşd'cü doktrinlerin en meşhuru Siger tarafından yeniden ele alınıyor. En önemli eserini hasrettiği bu doktrin, bütün insanlar için tek bir zeka anlayışıdır. Ruh, insanın vucutuna bizzat kendi varlığı (etre) ile birleşmiş değildir, ruh ona sadece, kendi çalışması ile birleşir. Düşünen ruh ve vücut in *opere, quin in unum opus conveniunt* dururlar. Çünkü, görevli müdrike sadece müdrikede değil, insanın bütününde anlama fiilinin atfedilebildiği vücudun içinde iş görür. Müdrike ile vücut arasındaki ilişkiyi, çalışma yeri ile iş gören (operer) görevlinin (agent) ilişkisine indirgeyerek Siger'nin, tüm insan cinsinde tek ve müşterek görevli bir müdrikenin doğrulanmasını mümkün kıldığı daha az gerçek değildir. Filozofumuzun da pek iyi gördüğü gibi, böyle bir doktrinden hangi neticelerin çıkabileceği hemen görülüyor, fakat din ile akıl arasındaki ayırım şeyleri yeniden düzenlemeye gelecektir. O halde iyi bir felsefe ortaya koymak gerekir, ve bu neticenin yalan söyleyemeyen hakikate (Verite) aykırı olsa bile, her bir insan vücudu için düşünen bir ruh yoktur.

Tabii olarak yaklaşılabilir veya ortaya çıkartılabilen birçok diğerleri arasında kaybolan bu önermeler, Paris Piskoposu, Etienne Tempier tarafından 1277'de yasaklanmış olan 219 önerme arasında bulunuyorlar. Augustin felsefesi taraftarlarının, İbn Rüşd'cülüğün yasaklanması içine, dogmatik hasımlarının serbest

Aristoteles'ciliğini ve hatta Thomas d'Aquin'in kendisini bile girdirmelerini öğrenmeğe çok sarsılmayacaktır. Gerçekten yasaklanmış önermelerin bir çoğu gerçek İbn Rüşd'cülükten daha fazla Tomacılığın belirleyici özelliğidirler. 18 Mart 1277'de, yani Paris yasaklamasından hemen sonra, dominiken olmasına rağmen bizzat Augustinus'culuk taraftarı olan Cantorbery Arşöveki, Robert Kilwardby, Tomacılığın bir çok önermelerini ve özellikle cevherle ilgili formalrın birliğini yasaklıyordu. Bu teşebbüsler zaten, şaşılacak derecede çabuk yayılan tomacılık konusunda da, takibeden bütün asırlarda daha cesaretlisi asla görülmeyen en cesaretli taraftarlarını bulacağımız İbn Rüşd'cülük konusunda da, başarı ile ödülllenmiş olmayı gerektirmiyorlar.